

SZEGED VÁROS HATÓSÁGÁNAK MAGATARTÁSA A BETELEPÜLŐ ZSIDÓSÁGGAL SZEMBEN A XVIII–XIX. SZÁZAD FORDULÓJÁN

A magyarországi zsidóság szabad királyi városokban való letelepedését törvény nem tiltotta. Ezt a szándékukat kifejezetten városi privilégiumok szabályozták, melyek értelmében zsidókat lakosul befogadni a hatóságnak szabad tetszésére volt bízva.

III. Károly 1719. május 21-én Szeged részére kiadott szabadalmi levelében világos utasítást adott e tekintetben a városi hatóságnak: „Polgárokat és lakosokat keblébe befogadni, zsidókat és cigányokat megtűrni vagy meg nem tűrni a tanácsnak tisztében álland.” Ugyanezen szabadalmi levél további soraiban leszögezte, hogy úgy a polgárok összessége, mint az egyes polgárok, tartozzanak bármily nemzetiséghez – s itt a szerbeket, zsidókat említi – a város védnöksége és törvényhatósága alá tartoztak.¹ Ebből az utasításból egyértelműen kiderül, hogy Szeged város hatósága, a tanács felvehetett a lakosok közé zsidókat is, akik ebben az esetben egyenesen a tanács védnöksége alatt álltak, de el is utasíthatta letelepedési kérvényüket.

Hogy végül is miként éltek a szabad királyi városok e privilégiumukkal, az sok tényezőtől függött. Befolyásolta döntésüket a városok közszelleme, mely a XVIII. század folyamán inkább kedvezőtlen volt a zsidók letelepedésére nézve. Függött döntésük a polgárság nyomásától, a városok kereskedő és iparos népességének a kérdéshez való hozzáállásától. Tudjuk, hogy az elutasító határozatok többsége mögött a polgárság összehangolt fellépése húzódott.

A helyzet II. József uralkodása alatt változott meg. De nem az Edictum Tolerantiale következtében, mint sokan hitték és hiszik ma is. A türelmi rendelet pusztán az akatolikus keresztény felekezetek helyzetét szabályozta, zsidókról egy szót nem ejt. Ellenben József politikai-közigazgatási reformjai érvénytelenítették a szabad királyi városok eddigi külön jogszabályait, kiváltságait megszüntette. Ez lényegében a városi önkormányzat megszűnését jelentette, melynek helyébe a királyi biztos városirányító szerepe lépett. Ez adott politikai és közigazgatási lehetőséget a szabad királyi városokban letelepedni szándékozó zsidóknak. Ennek

¹ LÖW IMMÁNUEL – KULINYI ZSIGMOND: A szegedi zsidók. Szeged, 1885 14. p.

köszönhető, hogy Szegeden 1784/85-től dokumentálható a zsidók nagyobb arányú letelepedése.²

REIZNER JÁNOS hivatkozik Szeged város 1768. október 3-án kelt azon jelentésére, miszerint a zsidók összeírását azért nem foganatosították, mert „a városban, mint azelőtt, úgy most is egyetlen zsidó sem lakik”.³

Több forrásunk is van viszont arra nézve, hogy az 1784. évtől kezdődően számosan telepedtek meg Szegeden. 1786-ban rendeletet adtak ki, miszerint a zsidók polgári jog nélkül is szabadon lakhatnak a szabad királyi városokban. Ez Szegeden erősítette a költözés ütemét.

A letelepedés története foglalkoztatta LÖW LIPÓTOT is, aki 1857-ben az első kísérletet tette a szegedi zsidóság történetének feldolgozására.⁴ Adata összevág REIZNER JÁNOS későbbben írt tanulmányának adatával, hogy ti. Szeged város tanácsa 1784. szeptember 18-án hozott döntést az idezarándokolt 11 zsidó családnak az ügyében. Megengedte nekik, hogy Szegeden lakhassanak. Zsidó szokás: ahol a férfiak száma a 10 főt meghaladja, oda kell már zsinagóga, rabbi, tanító, kántor, sachter, templomszolga. Ez kellett tehát a letelepült 11 családnak is. 1789-ből való az a tudósítás, mely az említett hivatalok ellátásáról adott hírt, igaz egy személy több hivatal betöltését is kénytelen volt elvállalni. Így az első rabbi Jechiel, aki azonban tanítóskodott, jegyzősködött is, sőt baromfit is vizsgált, ha azt az ítélszék elé hozták. Az első elöljáróság az alábbi személyekből tevődött össze: Wodiáner Fülöp, Spitzer Izrael, Basch József, Pollák Mihály, Politzer Lóbl, Princz Salamon, Deutsch Dávid.

A letelepedés korának másik rabbija Back Hirschl volt, akit 1790-ben választottak meg, s aki azzal egyengette a zsidók betelepülését, hogy a megszapordott gyeremekek számára tanítókat fogadott fel. Kiemelkedett közülük Pollák Sámuel, aki a talmudot tanította héber nyelven. Megjegyezzük: az első betelepülők számára a héber nyelv még az elsődlegesen használt nyelv volt, mivel még sem magyarul, sem németül nem tudtak tökéletesen.

II. József 1787-es névrendelete már a nagyobb számban megtelepedni kívánó zsidóság könnyebb nyilvántartása végett született. Ez a rendelet mondta ki, hogy 1788. január 1-től minden zsidó köteles „bizonyos meghatározott nevet viselni”. Mégpedig „az asszonyi rend hajadon létiben” lévő tagjai apjának vezetéknevét, a férjnél levő urának vezetéknevét kellett, hogy felvegye, míg a férfiaknak

² Uo. 15. p.

³ Uo. 18. p.

⁴ Löw Lipótnak a témával foglalkozó „könyvecskéről” a Szegedi Híradó 1864. április 20-i száma tudósít.

német előjáró nevet kellett választani maguknak, „s azt életének tellyes idejében” viselni tartozott.⁵

Halálos ágyán II. József intézkedéseinek jórészét visszavonta. A régi állapotok visszaállítása nem történt minden zavar nélkül. Némely szabad királyi város a kebelébe letelepült zsidókat nyíltan vagy hallgatag szerzett lakossági jogaik ellenére kiűzte.

A zavart az 1790–1791. évi országgyűlésen hozott XXXVIII. törvénycikk szüntette meg. Ez az első törvény, mely a zsidóknak a szabad királyi városokban való letelepülését biztosítja, amennyiben az 1790. január 1-i tényleges helyzetnek megfelelően rögzítette állapotukat.

„Hogy időközben a zsidók állapotán is segítsék... minden szabad királyi városban... azon állapotban, melyben 1790. évi január 1. napján állottak, megtartassanak és ha netán kiűzettek volna, ugyanoda visszahelyeztessenek.”⁶

II. József császár uralkodása alatt hozott rendeletekben és a fentebb említett törvényben találjuk magyarázatát annak, hogy több szabad királyi városban, mint Szegeden is lehetőség nyílt a zsidók nagyobb arányú letelepülésére. Azon városokban, ahol II. József uralkodása alatt nem sikerült a zsidóknak lakossági jogot nyerni, ott a város privilégiuma a betelepülésnek további gátja volt. Példa erre Debrecen városa.

A városok előbb említett privilégiumait csak az 1840. évi XXIX. törvény szüntette meg. Ekkor a bányavárosok kivételével a zsidóknak bárhol való letelepülését, gyárak alapíthatását, iparuk és kereskedelmük folytatását engedélyezték. Ugyanakkor kötelezték őket állandó vezetéknev felvételére és arra, hogy papjaik által német nyelvű anyakönyvet vezessenek.

Összegezve a zsidók betelepüléséről mondottakat, bevándorlásuknak kedvezett, hogy a császár halála után is a türelem álláspontjára helyezkedett velük szemben a város. Igaz, József halála után sok szabad királyi városban megkezdődött az elűzésük is. Szeged azonban tartotta magát a tolerancia szelleméhez, legalábbis ezt bizonyítják a számok.

⁵ Csongrád Megyei Levéltár (továbbiakban: CSML) Tanácsi Iratok 1787. II. József 1787. júl. 27-én kiadott rendeletének nyomtatványa.

⁶ Idézi Löw – KULINYI, 1885. 5. p.

Év	Családok száma	Fő
1787	25	136
1808	60	356
1848	357	1683 ⁷

Akadtak azért nehézségek; főleg az előjogaikat féltékenyen óvó városi polgárok próbálták megakadályozni a zsidók betelepülését. Ennek érdekében különböző megszorításokhoz kötötték azt.

Az első ilyen megszorítás 1798-ban született a város tanácsának gyűlésén.⁸ Ez kimondta, hogy a zsidókat csak akkor lehet befogadni a városba, ha azok korábbi lakó- vagy tartózkodási helyükről származó bizonyítvánnyal igazolják, hogy ahonnan jöttek, ott magukat rendesen viselték, adósságot nem hagytak hátra, illetve magatartásukban, életvitelükben semmi kivetni való nem volt.

Forrásainkból alapvetően a múlt századforduló zsidó migrációs mozgalmát rekonstruálható. A zsidók betelepülésével kapcsolatos hatósági álláspont, illetve az ezt nagy mértékben meghatározó lakossági viszonyulás három nagyobb problémakör hatására alakult. Egyik a betelepülés jogi normáinak való megfelelés mértéke, illetve a migráció várható társadalmi-demográfiai következményei. Második: a zsidók gazdasági tevékenységével kapcsolatos városi előnyök, illetve lakossági panaszok mérlegelése. Harmadik: a zsidó hitközségi élet városi kontrolljának biztosítása.

Dokumentumaink zöme tartalmilag e három kérdéskör köré csoportosítható. A fentebb említett jogi normának eleget tevő ajánlólevél maradt fent 1793-ból. Ebben Majsy Izsák Szegedre beköltözni szándékozó zsidó feddhetetlen, becsületes, törvénytisztelő jelleméről tanúskodik korábbi gazdája. Izsák több évig élt Irsa községben. Szállásadója így írt róla:

„Kezem alatt, vagyis a házamban lakván, az alatt az idő alatt holmi aprólékos és a törvénnyel egyező kereskedéssel élelmét folytatta, és magát minden gyanu nélkül betsületesen viselte, s nekem... ..amivel tartozott, azt betsületessen minden fogyatkozás nélkül visszafizette.”

⁷ Szeged története 1686–1849. Szerk.: FARKAS JÓZSEF. Szeged, 1985. 141. p.

⁸ Uo. 6. p.

Éppen ezért bizalommal ajánlotta bárkinek a szolgálatába az elkövetkező időkben.⁹

Izrael Jakab újszegedi lakos pedig eképpen folyamodott a „Tekintetes Nemes Tanácshoz” betelepülése érdekében:

Az alól meg írt azon esedezik a Nemes Tanácsnál, hogy eőtet is azon okból amellybül a többi Zsidóknak a városban lakni engedettnek, lakosnak be venni méltóztassék azon okbul is, hogy eő mindenkori betsületes magaviseletit meg mutathattya”.¹⁰

Nevezett személyek folyamodását a tanács elfogadta, tekintettel arra, hogy a törvényes előírásoknak megfeleltek.

A következő eset viszont arról tanúskodik, hogy a már letelepedett zsidók előbbi helyükön adóhátralékot halmoztak föl. Az 1791 június 20-án tartott „közön-séges gyűlés alkalmatosságával” jegyezték fel, hogy „Angyal József Királyi Tanácsos Úr és Nemes Bihar vármegyének alispánnya” átiratot intézett Szegedhez a Nagyváradai Kamarai Kerület jószágigazgatójának panaszja ügyében. Eszerint az ottani kamarai számvevő kimutatta, hogy a szegedi zsidó község tartozik számadásaikat adójuk és taxájuk megállapítása végett a kamarai hivatalnak bemutatni. Reoss Antal tanácsost bízták meg azzal, hogy hozza a szegedi hitközség tudomására a számadáskészítés módját és sürgősségét.¹¹ A Szegedi Zsidó Hitközségnek tagjaik vagyoni és jövedelmi állapotát tartalmazó számadását a Nagyváradai Kamarai Adminisztrációnak kellett beküldeni. Ezt elmulasztották időben megtenni 1791-ben. Gróf Antal „tanácsbéli” még december 20-án is arról írt, „*hogy Ties Klobusitzky Antal Adminisztrátor kérésére az ide való Zsidókat megintette, hogy mentül elébb az Adójokul nem különben a Taxájokul a számadásokat be küldjék*”. Ennek teljesítése a befogadás és a maradhatás minimális feltétele volt nemcsak Szegeden, de az országban mindenütt.

Az elmondottak alapján megállapíthatjuk, hogy a szegedi városvezetés nem gördített különös akadályokat a zsidók betelepülése elé, ha az az önkormányzati hatáskörben előírt szabályoknak megfelelt, beköltözhetek, s ha rendesen fizették az adót, folyamatos maradásuk is biztosított volt. Ugyanakkor figyelemmel volt a Tanács a bevándorlás demográfiai következményeire. Az első nagyobb migrációs hullám elülte után, s a II. József uralkodásától eltelt, közel 50 év népességmozgásának ismeretében tartott ülést a Tanács 1838. szeptember 20-án.¹² Egyik tárgyalt téma „a kebelbeli türelmezett zsidóság” egybekelések által megfigyelt

⁹ CSML Szeged Város Tanácsának Iratai. 1793. jan. 19.

¹⁰ CSML Tanácsi Iratok 2297/1786 okt. 18.

¹¹ CSML Szeged Város Tanácsi Iratok 635/1791. jún. 20.

¹² CSML Szeged Város Tanácsának Iratai. 1838/2589.

„veszélyes elszaporodása”, mely a „kereszténységnek elnyomatásával” fenyegetett. Veszelinovics Bazil aljegyző írásos okfejtéséből kiderül, hogy itt elsősorban „a Kapitányi Tisztség” utasításáról volt szó, hogy ti. a kapitány addig ne adjon a zsidó házasulandóknak „engedelem jegyzéket”, – ha azok mint vidékiek Szegeden kívánnának letelepedni, – míg „megtűredelemzetetésük eránti határozatot” fel nem mutatják. Ugyanis számos vidéki zsidó – családgyesítési vagy csak síma letelepedési céllal – Szegeden kötött házasságát használta fel a városba költözéshez. Ezt a Tanács – főleg a népmozgalom városi kontrollja végett – úgy próbálta megakadályozni, hogy a rabbit eltöltotta „oly esküvések végbe vitelétől, hol az házasulandók engedelemmel felruházva nintsenek”. Mindezt a „legszorosabb felelet teher alatt”, vagyis a rabbi számonkérhető felelőssége mellett, s a kapitányi tisztségnek tett erőteljes felszólítással „a maga mihez tartásához végett”.

Ennél komolyabb volt az a megszorítás, melyet a város 1799-ben fogantatosított a betelepülő zsidókkal szemben. Ebben a városi gyűlés kifejezésre juttatta, hogy a betelepülő jövevény zsidóság több kárt okozott a helybeli kereskedőknek és családrszágokat követtek el. Ennélfogva a városban tartózkodó zsidókat – 58 család – adózás alá kívánták vetni. Meg akarták szigorítani betelepedésüket, illetve kikötötték, hogy a már itt lakók előzetes bejelentés nélkül nem vásárolhattak házakat, telkeket.¹³

Amennyiben a zsidók Szegeden akartak letelepedni, vagy már a városban lakók a város másik részébe költözni, engedélyt kellett kérniük a szegedi tanácstól. Ha ilyen engedéllyel nem rendelkeztek, akkor a városból kitúlthatók voltak még akkor is, ha már régebb óta tartózkodtak itt.

1803. júliusában tartott városi tanácsi gyűlésen vetették fel az újabb problémát. Egyre sűrűbben tapasztalták, hogy többszöri tilalom ellenére a zsidók folyamatosan beszivárogtak a városba és engedély nélkül letelepedtek. Ez ellen kívántak fellépni úgy, hogy elhatározták, azokat, akik engedelem nélkül tartózkodnak a városban, családjukkal együtt a legközelebbi tanácsülés elé idézik. Ugyanakkor a zsidó bírót és azokat a zsidókat, akik ezen személyek itt tartózkodásáról tudtak, de azt nem jelentették a hatóságnak, súlyosan megbüntetik.¹⁴

A jogtalanul itt tartózkodók kiszűrésére kívánták bevezetni 1805-től, hogy minden esztendőben az itt levő zsidókat számba veszik és a tartózkodási engedély bemutatására kötelezik őket. Akik ezt nem tudják felmutatni, azok ellen szigorúan fellépnek.¹⁵

¹³ CSML Szeged Város Tanácsának Iratai 577/1799. ápr. 15.

¹⁴ Löw – KULINYI, 1885. 4. p.

¹⁵ Uo. 5. p.

A szigorú, de soha teljes szigorral végre nem hajtott végzések és intézkedések dacára a városbeli türelmezett (tolerált) zsidóság szaporodott, melyet a számadatok is híven tükröznek.

Hiába volt fontos mérlegelési szempont a betelepedés társadalmi és demográfiai következményeinek latolgatása, a folyamatot nem állította meg. Ha a város magatartását pusztán az utóbbi, tehát a demográfiai folyamat felől kell megítélni, akkor a XVIII. század végétől egyértelműen pozitív a kép, hisz a népességi számadatok a zsidóság folyamatos gyarapodását mutatják. 1792-ből maradt fenn az első zsidó összeírás, eszerint az első zsidó, aki a városban megtelepült és folyamatosan itt élt Pollák Mihály volt. 1784-ben zajlott le az első tömegesebb bevándorlás.

Regionális eredetüket az 1785–1825 között regisztrált 57 család beköltözés előtti lakóhelyi megoszlása szemlélteti.

Szeged környékéről	24,6	%
Szomszéd megyékből	19,3	%
Duna-Tisza közéről	21,0	%
Dunántúlról	19,3	%
Felvidékről	10,5	%
Tiszántúlról	5,3	%

Mivel a reformkor végétől már rendelkezésünkre állnak a hitközségi anyakönyvek az 1844–1849 közötti időszakra megállapítható, hogy egy évre 593 születés jutott. Ez pedig kb. 1200–1300 fős népességet feltételez már a reformkor közepén. Tehát a zsidóság betelepése jelentősnek és folyamatosnak mondható 1781–1849 között.

Erre következtethetünk a hitközség 1792-ben kelt kérvényéből is.¹⁶ Ebben arról értesítik a „tekintetes nemes Magistratust”, hogy a sok jövevény miatt „az imádságnak meg tevésére házunk elegendő nintsen”. Ezért a legutóbbi gyülekezet megtartásakor közös akarattal azt a végzést hozták, hogy a magistrátushoz fordulnak. Kérésük lényege: rendeljen nekik a tanács egy olyan helyet, melyen a zsidók „imádó” házat építhetnének. Annál is inkább jogosnak érzik e kérést, mivel már hat esztendeje „contributálnak” azaz adóznak a városnak, és négy esztendeje gróf Haller József „kormányzó parancsolta meg az imahely kirendelését”. Akkor még „nem volt annyiba a tehetségük”, hogy felépíthették volna az épületet, „de mostanában azon építést” már megtehetik. Eszerint már 1786-ban jelentősebb adózó zsidó közösség élt a városban, s 1792-re már annyira megszorodtak, hogy új imaház építése vált szükségessé. Wodianer Fülöp, aki a rabbi-féle házban lakott,

¹⁶ CSML Szeged Város Tanácsának Iratai. 1137/1792. aug. 3.

tel is ajánlotta kertjének egy részét telkül, csakhogy az bírósági processzus alatt állt, így bizonytalan volt, hogy mikortól lehetne rá építeni. Ezért a hitközség inkább a városi megoldást forszírozta.

A Tanács és a szegedi zsidóság kapcsolatában a zsidók gazdasági tevékenységével összefüggő kérvények és panaszok elintézése dominált. Ilyen problémával foglalkozott „Szeged Város Közöséges Tanács gyűlése” 1791 novembver 14-én. Herzl Balkovitz óbudai, Mojzes David pesti és Szalke David Abeles óbudai zsidók „könyörgő levelet” nyújtottak be a maguk, mind pedig a többi pesti, óbudai és pozsonyi kereskedők nevében, mert a város „az itt való vásár helyén, az város közepén eddig állani szokott vásáros deszka sátorjaikat széjjel bontani parancsoltatott.”¹⁷ Ezután csak könnyen mozgatható vásári alkalmatosság felállítását engedélyezték. Kérésük most az, hogy vásárról vásárra ne szenvedjenek el tetemes költségeket, illetve alkalmatlanságokat, s ehhez új, a vásárhoz közel fekvő állandó sátorhely kijelölését kéri, „állandóan leendő megmaradás végett”. Ennek érdekében hajlandók a nagyobb sátorokért az eddigi 12 Ft. helyett 40 Ft-ot, s a kisebbekért az eddigi 6 Ft. helyett 20 Ft-ot fizetni. Tehát több mint megtriplázták eddigi ajánlatukat.

A kérést megvizsgálta a Tanács, s úgy döntött, hogy a Búza-piacon, Parasó István csizmadia háza mögötti üres térség alkalmas „a sátor helyeiknek” felállítására. Dugonics Ádám polgármester azonban feltételekkel engedte át „az könyörgő zsidóknak” a nevezett területet. Először is a város fenntartotta jogát, hogy szükség esetén a sátorhelyeket más haszonra fordítsa. Továbbá kikötötte, a folyamodók a használatbavétel által „semmi örökségeket nem gyökerezhessenek meg,” azaz a puszta használat nem adhat semmiféle tartósabb birtoklásra jogcímet. Feltételként szabták meg a „föl állítandó sátraik oly készítését”, hogy azok közeit „akármely gonosztevők bujkáló, menedék helyre” ne használhassák fel. Sátorhelydíj gyanánt a Tanács elfogadta a folyamodók ajánlatát, tehát a 40, illetve 20 Ft. évi összeget. Cserébe szabadságukban állt a „fogadandó mester emberek” által a kijelölt területen belül a bódékat tetszés szerint felállítani. Bár itt is érvényesültek azok a hatósági megszorítások, miszerint a „mutatott sornál” (határvonalnál – *M. L.*) kijebb, illetve a központ felé „bellyebb” vagy „akár merre elhelyeztetni” nem volt szabad egész addig, míg eziránt a „N. Tanácstól újra szabadságot nem kérendenek, s nem nyerendének”.

Látható, hogy a Tanács nem valami bizalmatlanságból állapította meg az állandó sátorhely építésének feltételeit. Az ilyenkor szokásos biztonsági érdekek motiválták döntését, illetve az az elsődleges szempont, hogy bevételhez jusson. Ennek figyelembe vételével gyorsan és méltányosan intézkedett a városban keres-

¹⁷ CSML Szeged Város Tanácsának Iratai 1362/1791. nov. 14.

kedelmi tevékenységet folytatni akaró zsidók kérvénye ügyében, kilátásba helyezve e vásári kereskedés térbeli és időbeli határainak további tágítását a megfelelő formulák (kérvényezés – díjajánlat – mérlegelés – döntés) betartásához ragaszkodva.

A letelepedés sikere azonban azon fordult meg, hogy a hatóság a városi polgárság kiváltságokhoz kötött egzisztenciális érdeke és a helybéli zsidóság gazdasági és társadalmi törekvései között miképp tudott összhangot teremteni. Legélesebb összeütközések a gazdálkodás különböző területein figyelhetők meg.

Legtöbb gondot a város által bérbe adott beneficiumok jelentették. A regale-bérlés kettős problémát hordozott magában: 1. az eladó és vevő hagyományos ellentétét, 2. s ezt színezte az az elsődleges városi pénzügyi érdek, ami a bérleti jog elárverezéséből fakadó fix évi bevételhez kapcsolódott, s ami miatt a városi beneficiumok bérlet utjáni hasznosítása ellen apelláló termelőknek és fogyasztóknak ritkán foghatta pártját. Így történt ez a kisteleki juhosgazdák esetében is. Kisteleki gazdák egy csoportja – mivel a község akkor Szeged földesúri birtoka volt – a szegedi Tanácshoz fordult, ahogy írták: „nékünk különös panaszunk miatt”.¹⁸

Mi volt ez a panasz? Kérték, hogy az 1790-ben Szeged város Tanácsa által a kisteleki „zsidó Polyák Mihálynak” ítelt gyapjú elővásárlási jogot vonják meg tőle. Az indok: a visszavétel nélkül nem lehet megakadályozni, hogy Polyák (helyesen valószínűleg „Pollák” – *M. L.*) Mihály a jövőben az ő kárukra éljen. Az elővásárlási jog egyéves (1790–1791) gyakorlása a kisteleki gazdáknak tetemes károkat okozott. Ennek oka, a Polyák Mihály által megszerzett monopól felvásárlói helyzetben keresendő. Ugyanis a neki ítelt elsőség miatt a többi kereskedő – írták beadványukban – „mintha eladó portékánk nem volna, annyira elidegenedtek tőlünk”. Egyedül a „helybéli zsidó” vásárolhatta meg a gyapjút, megakadályozva ezzel az adásvételi alkudozásokkal kicsikarható kedvezőbb árat, ha több a vevő. Azaz a gyapjú árát Polyák Mihály határozhatta, illetve szabhatta meg. Márpedig a minél kedvezőbb ár elérése annál is inkább fontos volt a kisteleki lakosoknak, mivel sokféle adóikat ebből fedezték. Ezért nem mulasztották el megemlíteni a Tanácsnak, hogy Polyák Mihály tevékenysége ennél fogva a városnak is káros. Példaként hozták fel, hogy a „múlt esztendőbeli gyapjút a Helybéli Zsidó fellyebb nem szedte mint 28 Ft-on”. Ugyanakkor „Salamon Abonyi zsidó (feltehetőleg egy Abonyból érkezett felvásárló zsidó – *M. L.*), ki gyapjú bevése végett érkezett”, hajlandónak mutatkozott magasabb áron felvásárolni a gazdák gyapjúját. Csakhogy Polyák Mihály „a még saját gazdák kezén lévő jószágot le áristáltatta és a maga udvarába erővel behordatta”. Így üres kézzel távozott az abonyi zsidó és károsultak

¹⁸ CSML Szeged Város Tanácsának Iratai 514/1791. ápr. 28.

a kisteleki gazdák is. Azonban a konkrét árveszteségnél nagyobb volt az a kár, amit az eset tanulsága szolgáltatott, hogy ti. „a kisteleki gyapjút, akárki megvegye is, a Helybéli Zsidó által lé tartóztatatik”. Emiatt a kereskedők elkerülik Kisteleket „haszontalan fáradságot és költséget nem kívánván, és a jószág mindenkor veszendőbe megy”. Mit tehetett a város ebben a kényes helyzetben?

Szeged hatósága ilyen esetekben két szempontot mérlegelt: 1. Kockáztassa-e az előre fix összegben kialakított biztos bevételét ami a gyapjúfelvásárlási jog árverésen történt eladásából folyt be; 2. vagy hathatósan gondoskodják a közterheket csak a realizált valós jövedelemből fizetni tudó gazdák helyzetéről. Mindkettő eleven anyagi érdekébe vágott ám mégis általában a beneficiumot bérlő személy státuszát óvta, mert az mindig egy összegben és előre fizetett.

A betelepülés időszakában kiemelkedő jelentőséggel bírt Szegeden és környékén a gyapjútermesztés mellett a dohánytermelés. Szeged mindkettőből a regálebérlet révén vette ki a maga hasznát. Különösen jó jövedelmezőséget biztosított termelőjének a dohánytermesztés, de a belőle származó haszon megosztott a földbérlő, a tulajdonos és a felvásárló között.¹⁹ Miközben emelkedett az árenda a rögzített dohányár a hitelező kereskedőket juttatta nagyobb haszonhoz. Az inséges években ugyanis újabb és újabb kölcsönök felvételére kényszerültek a bérlők, s eközben évekre előre lekötötték várható dohánytermésüket. Így a piaci árnál jóval alacsonyabban tudták terméküket értékesíteni. A szerződés teljesítésének elmaradása esetén pedig a hitelező kereskedő kérésére a tanács végrehajtást rendelhetett el. A polgári jogállású bérlőket védte valamelyest az a városi privilégiumlevél alapján alapuló mentesség hogy a hitelezők polgári státuszú adósaikat csak a visszafizetés nyilvános megtagadása esetén, s akkor is csak a Tanács közbejöttével zaklathatta. Ellenben a zsellér állású bérlőket – ilyenek voltak Szeged úrbéres birtokainak (Szőreg, Újszentiván) árendásai – könnyebben elérverezhették. Maga a város a bérlők helyzetének stabilizálásában volt érdekelt, hisz az árendát tőlük kapta, de teljes fizetéseképtelenség esetén, amit okozhatott a felvásárlás monopol jellege, belenyugodott a bérlő személyi vagyonának konfiskálásába. Szeged ugyanis a dohányföldek magánbérléséből nagyobb jövedelemhez jutott, mint a földek házi kezeléséből. A XVIII. század végén a dohányüzlet legjelentősebb alakja Wodiáner Fülöp, de híres dohánykereskedő volt Spitzer Israel és Pollák Mihály is. Utóbbiak bepanaszolt pénzügyi eljárását elég gyakran vizsgálta a Tanács, mindig tárgyyszerűen, egyszerű közigazgatási esetként kezelve.

Fellelhető a források között nevezett két személy által készített beadvány, melyet a Városi Tanács elé terjesztettek hitelesítés végett.²⁰ A panasz oka egy, az

¹⁹ CSML Szeged története 2., 1985. 239. p.

²⁰ CSML Szeged Város Tanácsának Iratai 1436/1793. okt. 7.

iratok alapján nehezen kibogozható dohányvételi tranzakció. Ennek során a Nagyszombatban polgár Mayer Heinrich János megbízásából Ábrahám Kálmán wittentzei (Nyitra megyei) zsidó dohány áraban 30 aranyat fizetett állítólag a nevezett szegedi kereskedőknek. A két szegedi érintett tagadta, hogy Füstí Ábrahám Kálmántól valaha is bármilyen címen pénzt kapott volna, sőt ők adtak neki 100 Ft-ot avégett, hogy dohányukat Mayer János Heinrichnek eladhassák. Pontosan a szegedi zsidók sem tudták, hogy Füstí Kálmán a dohányvételben mint Mayer Henrik társa járt-e el, csupán egy dolgot szögeztek le, hogy Mayer Henrik tőlük a dohányt megvette, s azért „Füstí Kálmán Ábrahám zsidó” egy fillért nem fizetett. Ellenben Mayer Henrik kifizette az érte járó 500 Ft. hátralékot Pollák Mihálynak és Spitzer Izraelnek, de az erről szóló „obligatorialis levelet” náluk felejtette. Ezt a kötelezvényt küldték el Mayer Henriknek Ábrahám Kálmán kereskedő által, aki ezzel kapcsolatban pört kezdeményezett a két szegedi zsidó ellen.

Hogy mi a pör alapja és mi lett a vége, arról az irat nem tudósít, de szempontunkból nincs is jelentősége. Valószínűleg a kereskedelmi haszon eloszlása miatt panaszolták be egymást a kereskedők, mivel a szegediek elmondása alapján pör folytatására „s valamely fáradságra, s költségtételre sem ok, sem szükség nem volt”. Ellenben ugyanez a nyitrai kereskedő már korábban is próbálkozott a szegediektől vett gyapjú árát a pesti bíró előtt a neki kedvező szinten megállapíttatni.

Sokkal fontosabb az ügy kapcsán a panasz benyújtásának módja, s a kezelésében játszott városi szerep. Szeged Szenátusa latin nyelvű tanusítványt adott ki arról, hogy a bíró és a tanácsbeliek összegyűltek 1793. okt. 7-én, és a személyesen megjelent Spitzer Izrael és Pollák Mihály zsidó kereskedők panaszát élőszóban is meghallgatták. A Tanács nem döntött a panasz megalapozottságáról, pusztán azt tanusította, hogy a dohány ára körül kirobbant vitában az egyik érintett fél „saját szájával” ezt és ezt adta elő. Tehát a városi magisztrátus mint valamiféle hiteles hely, az egyik fél által képviselt verzió hatóság előtti kinyilvánítását és a benne foglalt mondanivalót hitelesítette. A maga részéről ezzel egy esetleges per indításához, illetve viseléséhez adott ki hivatalos igazolást anélkül, hogy állást foglalt volna az ügyben. Míg az érintett két szegedi zsidó kinyilatkozta, hogy: „ebbéli vallomásunkat készek vagyunk akár mikor szokott czeremóniákkal Zsidó módon leteendő hitünkkel is meg erősíteni”.

A város bírói pecsétjével igazolt vallomással kapcsolatban érdekességként megemlítjük, hogy a beadványhoz csatolt, Ábrahám Kálmántól származó, német nyelvű pénzátvételi kötelezvény dátumként az 552. esztendő tüntette fel.

Fentieknél nagyobb gondokat okozott a betelepült zsidó iparúzókkal szembeni magatartás kérdése. Itt a város három oldalról érkező nyomásnak volt kitéve. A Helytartótanács felsőbb rendelkezései a szabad iparúzás irányába mutattak, ugyanakkor Szeged német, szerb és magyar iparúzó polgárai ádáz kenyérharcnak fogták fel általában a kívülről érkezett kontár iparos tevékenységét.

A betelepülő zsidó iparosok elsősorban a „szabad mesteri folytatás” engedélyezését, illetve a céhekbe való belépést kérvényezték.²¹ Ám épp e céhes mesterek voltak azok, akik a legélesebb vádakat fogalmazták meg a zsidó iparosokkal szemben. A szabó céh pl. 1832-ben azt írta a tanácsnak, hogy a zsidók hallatlan szabadsággal bírnak, ami túlszaporodásukhoz fog vezetni. Ők kontárok, akik ráadásul keresztény legényeket tartanak. Ebben a tényben a céhbeli jogainak súlyos sérelmét látták, mert a „zsidók mint türedelmezettek, a keresztény hazafiaknál nagyobb jussal bírtak”. Ti. a kontárkodást a privilégiumok ellenében keresztényeknek sem engedte meg a város, így az általában ezzel járó legénytartást sem. A szabad mesterségűzés úgy jelentkezett, hogy a „csak türedelmezett zsidó” a velük egy életmódot gyakorló keresztény hazafiúkat semmivé teszik, miközben ők készek életüket áldozni a felségért”. Fleisch Márk szabó ugyancsak a tanácshoz küldött folyamodványában visszautasította a vádakat, s arról írt, hogy „az ocsmány nemzeti gyűlölségből béhájogosodott a vádlók szeme”, s ő semmi mást nem akar, mint tanult mesterségét folytatni. Az ügy végére a Helytartótanács tett pontot azzal, hogy engedélyezte a zsidó szabók működését. Szeged azonban ezen a területen – szabad kézművesipar folytatása – inkább a monopóliumra törő céhbeliakat támogatta, mint a zsidó kérelmezőket. Így volt ez a zsidó üvegesek és a szabók céhalapítási ügyében is. Hozzáteszem hogy a város céhvédő magatartása következetes: általában alkalmazza a vidéki iparosokkal és kontárokkal szemben. Több ok is közrejátszott ebben. Talán a legfontosabb, hogy a városi magisztrátus, de különösen a választott község és a külső tanács a céhes polgár politikai korporációja volt. Belejátszott az ellenkezésbe az is, hogy a vármegye a város örökös politikai ellenfele – kiállt a zsidók szabad iparüzése mellett, liberális módon a céhkorlátok lazítását követelte, amit a város már csak önvédelemből sem helyeselt. Végül úgy látta Szeged, hogy a társadalmi és gazdasági stabilitás szempontjából előnyösebb, ha a legveszélyesebbnek tartott konkurenciával szemben a szegedi iparosok és kereskedők élvezhetik a hatóság támogatását. Ez azonban fékezte a dinamikusabb fejlődést, hisz a beköltöző idegenek többnyire fejlettebb iparú vidékekről érkeztek, s főként a hiányszakmában kívántak elhelyezkedni. Az 1839-es adófékönyv az alábbi személyekről, foglalkozásokról tudósít többek között: Joachim Moyses pipakészítő, Politzer Mórítz, Maud Mihály ötvösök, Deutsch Sámuel, Ausländer János piktorok, Kohn Mórítz, Wimmer István üvegesek. Ők végül is annak köszönhetően működésüket, hogy a közigazgatási úton felterjesztett panaszok elbírálásakor a Helytartótanács mindig érvényt szerzett a hatályos jogszabályoknak.²²

²¹ Szeged története 2., 1985. 357. p.

²² Uo. 358. p.

Ennyiből is látható, hogy Szeged a céhes kézműipar kiváltságolt helyzetét féltette, ezen belül is a munkaerő biztosításának eddigi garantált módját. Ugyanis a zsidó iparosok teremtette konkurenciában főként a legények elcsábítását tartották a legveszélyesebbnek. A piac törvényei szerint pedig a kevés munkaerőnek magas a bére. Ezen a ponton okozott gondot a szükséges munkaerő biztosítása a szegedi céhmestereknek. A kialakult helyzetért azonban nemcsak a zsidók betelepülését kárhoztatták, hanem általában a vidéki iparosok beözönlését. Sőt, a kötélverő cég tagjai még a környék len- és kendertermesztő paraszjait is a legények elcsábításával vádolta meg, azaz a munkaerő elcsábítása, elszívása kapcsán nem beszélhetünk speciális zsidó törekvésről.

A város és a benne élő zsidóság viszonyának igazi neuralgikus pontja a kereskedői tevékenység szabályozása volt.²³ 1781 előtt zsidó kereskedőket a város – hivatkozva saját kiváltságlevelének idevágó passzusára, –nem fogadta be. Rögtön hozzá kell tenni, hogy hasonló bánásmódban részesültek a protestáns kereskedők is, hisz a vonatkozó szabály csak katolikus polgárok betelepülését engedélyezte. Kivételt mindössze a görögkeleti valláshoz tartozókkal szemben tettek, amit Szeged török utáni kereskedelmi élete magyaráz. Nem volt tilos azonban a környéken élő zsidó kereskedőknek Szegedre a vásárba járni, és sokan éltek ezzel a lehetőséggel. Sőt, 1755-ben Moyses Jakabnak arra is lehetősége nyílt, hogy tanácsi engedéllyel a vásározni jövő zsidók számára kifőzdét nyisson, s e célra egy polgári házat bérelhessen állandó jelleggel.

Nagyobb mérvű kereskedői beáramlásra II. József uralkodása idején került sor az 1780-as évek közepétől. Gazdasági és társadalmi hatása nagy jelentőségű, hisz a zsidó kereskedők folyamatos szegedi beköltözése, illetve a német és magyar kereskedők anyagi megerősödése vetett véget a szerb kereskedői hegemoniának a XIX. század elején. A megtelepült zsidó kereskedőknek két csoportja alakult ki:

1. Az évtizedek óta a környező településeken élőké, kik kenyerüket Szegeden a vásárokon keresték meg, letelepedésük után pedig főként felvásárlói és házaló kereskedelmet űztek. Tőkeerejük nem volt jelentős.
2. A távolabbról érkező, gazdag és tőkeerős vállalkozók csoportja, akik közé tartozott a Bács-Bodrogból jött Wodiáner Fülöp, s az ország távolabbi pontjairól bevándorló Spitzer, Deutsch, Pollák, Ausländer és Lichtenberger családok.²⁴

²³ Uo. 390. p.

²⁴ Uo. 399. p.

A bennszülött rác kereskedőknek főleg az első csoportba tartozókkal volt baja, tehát a zsidó kereskedők alsó rétegével, s ezen belül is a házalókkal. Kérték is a tanácsot, hogy tiltsák el a zsidókat a piaci árusítástól, a nem helybélieket pedig a házalástól. Ezt a kérvényt azonban a tanács 1795-ben elutasította. 1817-ben engedve a városi polgárság nyomásának, a „csinált termékekkel” (késztermék) való kereskedést a zsidók számára külön taksa lefizetése ellenében engedélyezte, de nyerstermények (dohány, gyapjú) és gabona esetében a taksafizetés bevezetését elutasította, s ezzel egyenesen a konjunkturális kereskedelmi ágazatok felé terelte a zsidó kereskedőket. Szeged vezetősége általában figyelembe vette a kereskedői panaszokat, s ahol azok nem ütköztek a város eminens anyagi érdekeibe, engedett is a polgári nyomásnak a zsidók rovására. Sok esetben viszont tekintettel kellett lennie a szabad királyi városok belső életét szabályozó helytartótanácsi rendeletekre, melyeket a felsőbbség mindig érvényesített, ha egy-egy ügyet a folyamodók közigazgatási útra tereltek. S végül nem cselekedhetett a város nyilvánvalóan önérdékellenes módon, ami főleg a beneficiumok bérbeadásának területén mutatkozott meg. Így 1819-ben a tanács már a kocsmák, és más városi javak bérletére is feljogosította a zsidókat, nem törődve az ezen a fronton megmutatkozó erős rendi ellenállással. Erre erősödött a másik fél, a konzervatív céhes és kereskedői befolyás alatt álló Electa Communitas nyomása, minek következtében a tanács 1821-ben eltiltotta a zsidókat a hetivásárokon történő árusítástól. Válaszként a helybéli zsidóság az újszegedi piacot kezdte látogatni, míg a konkurrencia onnan is kitiltatta őket. A tanács vegyes, társadalmi, politikai és anyagi szempontokat figyelembe vevő egyensúlyozása csak lassíthatta a piaci elemek térhódítását, de fel nem tartóztathatta. 1839-ben a város 14 elsőosztályú kereskedőjéből 7 a zsidók közül került ki, tehát 50 %-a, miközben népességen belüli aránya nem haladta meg a 3 %-ot. A zsidó kereskedők többsége alacsony adótétellel szerepelt a főkönyvben, aminek oka, hogy jelentősebb ingó és ingatlan vagyona a helybéli zsidóságnak nem volt.²⁵ Éppen ebből kifolyólag tőkéjüket kénytelenek voltak a különböző kereskedelmi ágazatokban forgatni. A tőke gyors kereskedői forgatásának köszönhetően 1840-es évekre a termény-, dohány-, a borkereskedés területén szinte kizárólagosan uralták a piacot.

Szeged tehát az öt megillető földesúri jogok közül többet is zsidó bérlőknek értékesített. Közülük fontos tanulsággal szolgál pl. a „Zsidó Latzi konyha” bérbeadásának ügye.²⁶

Az erről szóló árendális kötést Dénes Salamon írta alá a várossal, miután „a nyilvános licitáción megjelenő kedvelőknek az itt szokásban lévő anyai nyelven”

²⁵ Uo. 341. p.

²⁶ CSM L Szeged Város Tanácsának Iratai Contractus Arendalis 1828. okt. 7.

a feltételeket felolvasták, és Dénes Salamon mint a legtöbbet ígérő, első lett az árverésen.

Ám a jegyző által győztesnek elismert licitáló személyét, s a vele kötött szerződést még a „Nagyméltóságú Magyar Királyi Kamarának” is jóvá kellett hagynia. Maga a szerződés az alábbi pontokat tartalmazta:

1. „Nemes Szeged Városa által adja a Zsidó Latzi konyhát a bormérési jussal, oly formán; hogy az árendátor mind a vidéki, mind a helybéli Zsidóknak illendő áron jó, tiszta és egészséges ételekkel és italokkal szolgálni tartozzon, ellenben tilalmas lészen, az idevaló vagy vidéki keresztényeknek ételt főzni, bort vagy másféle italokat árulni, mérni vagy eladni, nemkülönben semmiféle más zsidóknak az árendáson kívül nem szabad sem ételt főzni, sem bort mérni pénzért vagy eladni, azoknak cofiscatiója terhe alatt, egyedül a vidéki zsidó ingyen való vendéglése engedtetik meg, az is csak az helybéli házas zsidóságnak”. Amennyiben az árendátor kívülről hoz be bort vagy egyéb italt – azaz nem a városban szerzi be – minden behozott akó bor után 10, a pálinka után 20 krajcárt tartozott fizetni. Ha a négy kántor az említett italokat szintén mérni kívánta, a város engedélyt ad ki számukra az ún. „Kántor korcsmáltatás jussa” alapján.
2. Tartozott az árendátor a licitáláskor megígért évi bérleti díj (22 Ft.) negyed részét (5 Ft. 50 krj.) „fertályonként” a város kincstárába mindenkor előre befizetni.
3. Nem pontos vagy elégtelen fizetés esetén a város előbb vizsgálatot fogantosit, majd a törvény adta eszközökkel a „contractuális kötelességekre” szorítja az árendátort, s ha ez sem elegendő, bírósági útra tereli a szerződésesség tényét.

Több szempontból is figyelemre méltó ez a contractus. A város két Laci-konyhát üzemeltetett, – egyet keresztényeknek, egyet a zsidóknak – csökkentve így a hús és italmérési jog bérletének piacán jelentkező konkurrencia harcot. Ugyanakkor a zsidó közösség számára „belüggyé” tette a saját szokások szerint elkészített bor és hús kimérésének feladatát. A keresztény vevők kiszolgáltatásának tilalma nem felekezeti elfogultságból adódott, hanem a hasonló céllal működő polgári elárusító helyek üzleti érdekeinek megóvása céljából, a keresztény és zsidó kereskedők egyik várható üzközési pontjának kiküszöbölése végett.

Abból is leszűrhető a város bevétel-központú gondolkodása, hogy nyilvános bor- és húsméréssel csak az árendátornak volt joga foglalkozni, a fekete kiméréseket szigorúan büntette, de a vidéki zsidók ingyenes vendéglátása a házzal bíró szegedi zsidó lakosoknak korlátlan jogában állt. Ez utóbbi akár a Szegedre irányuló migráció egyik fedő jogi aktusa is lehetett.

A fizetési feltételek megállapítása is ezt az erős jövedelemszerzési orientációt húzza alá. Hiszen a város előre, a kiadások tervezése szempontjából stabilan kalkulálható módon szedte be a bérlleti összeget, miközben saját kötelességeiről egy szót sem szólt. Sőt, a „contractuális kötelezések” megszegése esetén 15 napot kapott a bérlő annak helyrehozására, ha nem tud, vagy nem akar eleget tenni a szerződés előírásainak a Tanács azonnal „végrehajtja” az illetőt. Azaz házától, ingó vagyonától az okozott anyagi kár nagyságától függően megfoszthatja a bérlőt. Ami a szerződést különösen egyenlőtlen alkuhelyzetté változtatja, az az a passzus, mely expressis verbis kijelenti, hogy a hatósági végrehajtást nem szükséges bírói útra terelni, mert hogy itt „pörlekedésnek, vagy valamely bíró megkérésének helye nincsen”, vagyis a bérlő lemond minden törvénykezésről és magát rövid úton engedi „exequaltatni”.

Forrásaink másik csoportja a keresztény és zsidó lakosok közvetlen együttműködéseinek egy-egy esetét taglalja elsősorban a tényállás valódi tisztázása céljából. Hiszen mondanunk sem kell, hogy ugyanazon ügy egyik vagy másik fél általi interpretációja gyökeresen eltért egymástól.

Ebből a szempontból, érdemel figyelmet „Mojzes Levi Makai lakos zsidó” esete 1791-ből. Az alapprobléma az, hogy Mojzes Levi egy bánati út után nem tudott elszámolni a vele egy kereskedésben dolgozó Kozma Jánosnak 877 Ft-tal. Elmondása szerint a pénz „az Törököknek elrabolása által, nem pedig az én hamiságom vagy elpredálásom által” veszett el, „mely tény a napnál világosabb”. Ezek után elpanaszolja Levi, hogy bánt vele ezért üzlettársa, Kozma János. Előbb a bánati Csanádra csalta a szolgabíró elé, aki nem is létezett, ám ehelyett az ottani nótárius segítségével Szegedre cipelte a sértettet, ahol a Magisztrátus elé állította. Ám a szegedi hatóság illetéktelennek mondta magát a makói jurisdíció alá tartozó ügyben és visszautalta a tárgyalást Makónak. Ott a „Tekintetes úr”, azaz a püspök 9 napra lecsukatta Mójzes Levit, majd azt tanácsolta neki, hogy az ügy végleges tisztázására térjen vissza Szegedre, Kozma Jánoshoz és lépjen vele új kontraktusra. Mojzes Levi így is cselekedett, ám Kozma János őt azonnal átadta a városi porkolábnak, aki ítélet nélkül tömlöczbe csukta és „ki vont karddal keresztények mogyára térdepelve imádkozni hajtatta, és oly sanyarú mód bántak véle hetekig”. Később Kozma kivitte őt a börtönből, de házánál fogta, s ott vasra verve tartotta „oly kegyetlenül, hogy még az oktalan állatnak is sok vólna”. Hiába érvelt Mojzes, hogy még „Törvényünk sem volt, hogy erre érdemes legyek”, azaz nem született bírói ítélet, mely ezt előírta volna, mire Kozma azzal vágott vissza, hogy a „Tekintetes úr”, vagyis a makói püspök, őt neki teljesen „által adta, szabad akármit cselekednie véle”. A beadvány szerint az üzlettárs még ezzel sem elégedett

meg és Mójzes Levi feleségét és hatéves gyermekét is „két hétig áristáltatta”, sőt a gyereket „mind ez óráig tartya”.²⁷

Ugyanerre az ügyre reagáltak „A Makai Zsidó Bírák, és az egész Község”. Bevezetőjükben hivatkoztak arra, hogy a „Méltóságos Csanádi Püspökség eddig mindig pártfogolta őket, ”szárnyai alatt kegyessen meg engedtetett magunk lakása, s ha akárki közülünk valamely dologban vagy adósságban találtatott mindenkor annak causája előbb az Tekintetes úriszék látása mellett disentiáltatott, és úgy ki-ki a maga törvényes sententiáját vette”. Azt pedig végképp nem tapasztalták eddig, hogy valamely adósságért, annak törvényesen való revíziója előtt az adóst személyében a creditornak, vagy vidéki jurisdictionnak átadták volna. A makói zsidó bírók hangsúlyozták, hogy ők el se akarják hinni, „hogy az ilyenekben nekünk kegyes pártfogónk, a Tekintetes úr” Mójzes Levi emberüket „Kozma Jánosnak telyességgel olyképpen átadta volna, hogy véle úgy bányon amint akarja”. Erősen kifogásolták azt a szemléletet, mely a gyereket „attya tselekedeteiért” szenvedni hagyja, ugyanis a tényből, hogy Kozma János előbb a férfit, majd a feleségét is elengedte, s már csak a gyerek maradt nála, ezt a következtetést vonták le a makói hitközség tagjai. Hozzátették még, hogy Kozma János állítólag már le is mondott a pénzről, helyette elfogadta a gyereket, aki már az övé.

Ezek után a makói bírák arra kérik a püspököt, hogy Kozmának Levi Mójzes elleni keresetét folytassák „a Tekintetes úriszéknek törvényén, s a gyereket bocsássa el”. Mindezt azonnal, nehogy „egész Communitasunk az fölségek eleiben kényszerítessék a maga igazságos panaszát benyújtani”.²⁸

Ezt a két panaszos levelet a Csanádi Püspökség átküldte a Kozma János lakhelye szerinti illetékes hatósághoz, azaz a szegedi Magisztrátushoz, amely azok tartalmát hivatalos formában haladéktalanul Kozma János tudomására hozta. Egyben felszólította, hogy nyivánítson véleményt a benne foglaltakról. Kozma a vele szembeni vádakra 1791 július 23-án készítette el a maga hivatalos válaszát.²⁹

Ebben azt állította: „hogy én magam hatalmával úgy általában Makai Zsidón Levi Mójzesen, mint adósomon, sem pedig annak feleségén, gyermekén semmi tömlöczözést és kínzást el nem követtem, hanem midőn a makai uraságnál adósságom kifizetését sürgettem, akkoron maga az uraság Tisztye, Szent Györgyi Mihály úr adta kezembe azon zsidót, akár mit tsináljak véle”. Elvitte a házába ugyan, és ott tartotta „oly keménység alatt, hogy legalább dolgoztat véle”. Ez sem vezetve eredményre „Levi Mójzes önként elkéreckedett”, hátrahagyva családját mintegy kezesül. Aztán a felesége is „önként elmenvén kisgyermekét maga helyett hagyva és többé senki nem jött érte”. Következőképp Kozma János a gyereket

²⁷ CSML Szeged Város Tanácsának Iratai 835/1791. jún. 21.

²⁸ CSML Szeged Város Tanácsának Iratai 835/1790. jún. 21.

²⁹ CSML Szeged Város Tanácsának Iratai 996/1792. júl. 3.

nem tartóztathatta le, hanem a szülők hagyták nála. Végezetül megjegyezte, hogy a gyereket azóta Makón átadta az anyjának, Mójzes Levivel pedig „új egyezés-levelet” kötött.³⁰

Érdeemes egy pillantást vetni erre az új egyezésre. Ebben Mójzes Levi elismerte, hogy nemzetes Kozma János Uramnak „rész szerént pálinka áraban, rész szerint dohány áraban” 877 Ft-tal tartozott. Ezt az adósságot, bár már egy éve keletkezett, eddig nem állt módjában visszafizetni, sőt most sem tud eleget tenni eme kötelezettségének, ezért „a Creditor úr előtt, ezen Contractus által” az alábbi dolgokra kötelezte magát. A pénzt igyekszik mihamarabb egy summában kifizetni. Ha ez nem menne, akkor a szerződés napjától obligálja magát, hogy évenként 100 vagy minimum 50 Ft-os részletekben fizeti vissza az adósságot. Amennyiben ennek törlesztésére sem nyílna lehetőség, akkor az adós szabadságot ad „Creditor Kozma János Uramnak”, hogy akár mely néven nevezendő jószágát nemcsak a törlesztőrészlet erejéig, hanem az összes tartozás értékéig az „illető Bírák által megvehesse” (árverezze). Ha pedig az elégtételre a jószág ára elegendő nem lenne, tulajdon személyét és hozzátartozóinak személyét lekötelezi a hitelezőnek.

Az öreg Nagy István főbíró és Igaz Benedek esküdt jelenlétében Makón aláírt szerződés az adós teljes kiszolgáltatottságát tükrözi, amennyiben elfogadott magánjogi gyakorlattá tette az adós és családja személyes szabadságtól való megfosztásának lehetőségét a hitelező számára. Az eset általános emberjogi vonatkozásairól akkor tudnánk közelebbit mondani, ha hasonló magánszerződést keresztények közötti viszonylatban is elemeztünk volna. De önmagában a tény, hogy hatósági jóváhagyás mellett működhetett ez a sajátos adósrabszolgasági intézmény, nem egyszerűen rendi, hanem az emberi egyenlőtlenség egyik eklatáns esete.

További tanulságai az ügynek, hogy a zsidók és keresztények üzleti kapcsolatában az áru formájában nyújtott hitel, vagy bizományosi adásvétel dominált. Esetünkben is szegedi termelő adott pálinkában és dohányban árukölcsönt egy makói zsidó kereskedőnek, aki adós maradt a termékek kifizetésével. Szeged város hatósága tárgyszerűen járt el az ügyben, hiszen először visszautalta a területileg illetékes Csanád megyei hatósághoz, majd annak hivatalos megkeresése után a „nemzetes urat” is kötelezte saját beadványa megtételére, a bizonyítékok bemutatására. Nem engedett a törvényt kikerülni akaró magánakciónak, s elérte az üzleti kapcsolatok szerződésbe foglalását, mely az esetleges későbbi pereskedések immár hivatalos okmányául szolgálhatott.

Ezek a közvetett adatok is bizonyítják, hogy a város keresztények és zsidók között támadt, többnyire pénzügyi természetű pörlekedésekben igyekezett

³⁰ CSML Szeged Város Tanácsának Iratai 1791. jún. 28.

tárgyilagosságát megőrizni, s a fennálló szabályok szerint eljárni, noha számos polgár a zsidókkal szembeni keményebb fellépés híve volt.

A tanács nem volt bíróság, csak regisztrálhatta, illetve hivatalosan igazolta, hogy ezek a panaszok, de igazságot – kivéve egyes, közigazgatási eljárást igénylő eseteket (pl. adóhátralék) – nem oszthatott.

Mayer Sophia özvegy és egy „bizonyos Spitzer nevezetű zsidó” közötti viszálykodás is anyagi háttérű. Az özvegy a Nemes Magisztrátusnak írt levelében tett panaszt Spitzer ellen, annak jogtalan pénzkövetelése miatt.³¹ Történt, hogy a nevezett zsidótól ellopták a lovait, s megmaradt kocsiját szétszerelve Mayer Sophie padlására pakolta. Ezért ő semmiféle bért nem fizetett, igaz a padlás sem volt zár alatt. Egy idő után azzal vádolta tulajdonosát, hogy padlásán a kocsit valaki kicserélte, s a keletkezett károkért 20 Ft-ot követelt. Márpedig ez jogtalan – állítja az özvegy – az alábbiak miatt. „Hogy pedig keresetének rajtam helye nincs – így az özvegy – az onnan is kitetszik, hogy 1. gondviselésem alá nem adta, hanem engedelmemből, helye nem lévén pusztán padlásra rakta fel; 2. ezen engedelemért árendát nem követtem, úgy annak terhét, ha mingyárt ellopott volna is, nem viselhetném, 3. én nem tudom tserélődött-e el a kochija vagy sem, mivel sem pecsétje alatt, sem Billogja alatt az én számadásom alá nem adta. Lehet, hogy eltseréltek azért állíttya, hogy rajta intenzióskodhasson a zsidók fortélyának módja szerént”. Így érvelt az özvegy, melyből kiviláglik, hogy mindennapos ügyekben is – pl. szívességtétel – élénk kapcsolat állt fenn keresztények és zsidók között. Hiszen Mayer Sophia elmondása szerint Spitzer sokszor megfordult házában, lakott is nála, mindennapos dolgaikat közösen intézték. Sőt, ami igen figyelemre méltó, az özvegy több zsidó kereskedő („az ő kereskedőik”) pénzét és aranyát vette át „őrzés és eltevés kedviért, de soha benne a leg kisebb hiba sem találtatott”. Mindazokról felelt, melyeket pecsét vagy jegy és billog alatt a számadására bíztak. De kocsmákban kiagyalt „tserélések nincsenek az ő tudtára adva”. Ezzel jelezte, hogy ő ugyan módos kereskedők megbízható partnere, hiszen kezeli a pénzüket – ami már önmagában érdekes –, de kocsmái egyezségek – amilyenek azt az egész kocsi ügyet tartotta – nem tartoznak üzleti stílusába.

Újra olyan esettel állunk szemben, melyben maga a történet pusztán hordozója egy szokatlan társadalmi jelenségnek: zsidók és keresztények között létrejött bizalmas pénzügyi tranzakcióknak.

Nem tudjuk, mi lett a bepanaszolás vége, csak annyit közöl forrásunk, hogy Mayer Sophia kérte „a Nemes Magisztrátust, méltóztassék őt azon Zsidónak helytelen intentiójátul mentnek állítani”.

³¹ CSML Szeged Város Tanácsi Iratok 786/1786. ápr. 3.

Végezetül hadd említsünk néhány szót a város és a hitközség viszonyáról. Szeged önkormányzati jogállásából következett, hogy a felekezeti életet közigazgatási közegein keresztül felügyelte. Ez a hatósági kontroll kiterjedt a város valamennyi egyházi közösségére, így a zsidó hitközségekre is. Funkcióját tekintve tehát egy önkormányzati ellenőrző szerepről volt szó, amit a város hatósági biztosain keresztül gyakorolt. Nekik elvileg nem volt joguk a hitközség belügyeibe avatkozniuk, ám a hitéletet szabályozó rendszeres községi statutumok híján ez mégis sokszor megtörtént. Azaz a városi biztosok önkényesen utasították – ellenőrzésre kijelölt szerepüket túllépve – a hitközséget ügyeinek mikénti vezetésére nézve.³²

Jellemző e tekintetben az 1799. június 17-én megejtett községi tisztújítás története. A 37 aláírást tartalmazó jegyzőkönyvi kivonat arról ír, hogy a Zsidó Község representatiót (közgyűlést) akart tartani, mivel azt comissariusok, Öreg Kernyi Sándor úr elrendelte. Tehát a gyűlés megtartása nem saját iniciativa volt, hanem a hatósági biztos rendelkezéséből következett. Azonban súlyos probléma adódott abból, hogy a comissarius nem tudott németül, amely nyelven a hitközségi élet még 1799-ben zajlott, így a jelen lévő képviselők nem „nyilatkozhatták ki az ebben a dologban – ti. a tisztújításban – náluk lévő szokásokat”. A „Tekintetes Nemes Tanácshoz” forduló 37 zsidó szerint ugyanis a lefolyt választás törvényellenes módon zajlott, amit biztos nyelvismeret híján nem észlelhetett a comissarius, ezért ők, a hibát észlelő 37 zsidó, most kénytelenek hivatalos beadványban a Tanácshoz fordulni jogorvoslatért.

Szokás volt náluk, hogy „midőn Bírákat és ilyes Elöljárókat választanak, előre 5 individum közülünk rendeltetett, akik mint egy Electa Communitas választják az elöljárókat”. Látható, hogy a községi elöljáróság megválasztása analóg a városi tisztújítások rendjével, vagyis a zsidó felekezet saját közösségi szabályait a meglévő városi minta lapján dolgozta ki. Jelen esetben az volt a probléma, hogy az electori testület „megrendeltetett ugyan”, de nem a községi háznál, ahol a rendelkezések értelmében történnie kellett volna, hanem „a Spitzer háznál”, ahol a votumokat is leadták. Ennek köszönhető, hogy Spitzer „rendeltetett első bírónak, a sógora Lichtenberger egyházatyának, második bírónak a Polyák és második egyházatyának a veje, aki még esztendeje sincs, hogy közöttünk vagyon”.

Itt történt a második szabálytalanság, ugyanis a szokásjog szerint a második egyházatya tisztségére a tavalyi bírót is illett volna jelölni, „aki mostan Tavalyi Bírónk Politzer Lebl”. A panaszlók kiemelik, ha Politzer Lebl kimaradása a kandidációból a tanács rendelkezésére történt, ezt maga az érintett is jó szívvel szenved-

³² LÖW – KULINYI, 47. p.

né. De mivel ezt nem reméli, szégyenli magát, hogy „az egész község akarattya ellenére nem candidáltak”, s ez városi hatósági orvoslást kíván.³³

Volt még egy panaszkodó a folyamodóknak. Eddig a „tolerantia obligentia individualiter”, azaz egyéneként kimutatva („névről névre kinyerve”) kapták a tanácstól. Az új bírák viszont szakítva az eddigi hagyománnyal, új repartitót (elosztást) csináltak, miáltal mindenkire nagyobb teher nehezedne. „S azt akarják legitimatiojukra elő adni – fogalmaz a beadvány –, hogy akarnák, hogy köz Casánkban mindég pénz legyen minden esetre előre”. Vagyis az új elöljáróság a türelmi adó kiróvását előíró városi statutumra építve, egyfajta belső adó kivetését tervezte. „Ezért – olvashatjuk a folyamodványban –, a tagok meglegszenek a Tekintetes Tanács repartiójával is”. Sőt, nem fogadhatják el a sachter felfogadásának és a rabbi fizetése megállapításának a módját sem. Előbbit nem a szokásos Szent György napon fogadták fel az új Bírák, hanem megválasztásuk után. Utóbbi fizetését pedig meghosszabbították anélkül, hogy a községi tagokkal ezt megtárgyalták volna, pedig a rabbinak „mind a kívül is húsonként és csirkénként eleget fizettek”.

Mivel hiba esett a választásban, s utána az adóelosztásban, alázatosan könyörögtek az aláírók, hogy a Tanács „ezen véghez vitt representatiót vassalja és egy deputátus urat közibünk rendeljen ki, olyant aki németül tud”. Ezen deputátus feladata, hogy új közgyűlést hívjon össze a tisztújítás megejtése végett. Ha pedig az új bírák ezt elleneznék, akkor a tanács a keresetben megtámadott bíróságot törölje el, és marad a régi elöljáróság. A beadvány végén kifejezték abbéli meggyőződésüket, hogy ők meglegszenek „a Tekintetes Nemes Város Bíró bölcs ítélésével”.

Úgy tűnik, hogy a városnak döntő beleszólása volt a hitközség életébe, mégha ezt jogosan nem is tehette meg. Ellenben a bíró- és vezetőség választásban érdekelt különböző csoportoknak szükségük volt a városi hatóság jó akaratára, ami politikai lehetőséget adott a mindenkori magisztrátusnak jogosulatlan intézkedések megtételére. A forrásból nem derül ki, mi lett a két lobby harcának az eredménye, de világosan rámutatott, a belcsatározás tétje nagy: ki szerzi meg a törvényes közösségi irányítás jogát, s rendelkezik ezáltal részben a hívek anyagi energiái felett. Ezen a ponton a város, – mint felügyelő – érdekei szerint alakíthatta az események menetét. Bár mostani példánk arra int, hogy ez is csak lehetőség, mert akkor nem küldtek volna ki olyan felügyelő biztost, aki megfelelő nyelvtudás híján nem volt képes az események követésére.

³³ CSML Szeged Város Tanácsának Iratai 130/1799. jún. 28.

Tary Pál városi főkapitány jelentése abból a szempontból fontos, hogy már a zsidók letelepedését szabályozó 1840. évi törvény után keletkezett. Tary Pál 1834 óta állt Szeged szolgálatában a hivatás különböző ágában.

Mivel szorgalmas munkássága feddhetetlen erkölcsiséggel párosult, elnyerte Nyéki Mihály Királyi Helytartósági Tanácsos – királyi biztos – bizalmát. Ennek alapján nevezte ki őt a királyi biztos „a kebelbeli zsidó község biztosává”. Munkáját már a fentebb hivatkozott törvény a Helytartótanács végrehajtói rendelete alapján, de a zsidó község jogait meg nem sértve végezte. Ilyen körülmények között hívta össze „a biztossága alá rendelt kebelbeli zsidó község zsinati gyűlését” 1846 július 14-re. Egy szépséghibával: elfelejtették városi előjárójukat értesíteni. Ezt egy jól szervezett csoport érdeke diktálta így. Tárgyát a községen belüli egyenetlenség megbeszélése képezte, melyre vonatkozóan a Helytartótanács közzétette „legkegyelmesebb állásfoglalását. Ebben a „hitközségi dolgoknak a maga állásában hagyását parancsolta”, amit a városi biztos, Tary Pál hozott az illetők tudomására. Ennek ellenére Schweiger Ábrahám és Polyák D. Simon a helytartótanácsi parancs elvetésére buzdított. Sőt, Schweiger Ábrahám fia „nem átalott a zsinagógában isteni szolgálatát teljesítő rabbi ellen gúnyos és bűntudat sértő kifejezéseket fennhangon kiáltozni”!

Ezek után érthető, hogy a fenti gyűlést a község egy része a városi biztos háta mögött, annak értesítése nélkül kívánta megtartani. Csakhogy az „összve jövetelről” Tary Pál mégis tudomást szerzett és elment, „nehogy azon község egyénei között kellemetlen következtetésű események keletkezzenek”, s hogy ne vádolhassák meg tisztelt kötelességének elmulasztásával. Mint községi biztos, de úgy is mint rendőri főnök megjelent tehát a hitközség zsinati termében.

Am alig kezdődött el a gyűlés, belépett a terembe Lengyel Pál polgármester, Gerentsér János tanácsnok és Veszelinovits Bazil aljegyző, utánuk pedig Schweiger Ábrahám, Polyák D. Simon, valamint 35 „zsidó egyén” a vezérletük alatt. Igencsak meglepte mindkét felet a másik jelenléte, mire Tary Pál kinyilatkozta, hogy itt egyes egyedül az ő jelenléte indokolt, mert a királyi biztos őt bízta meg a zsidó községi biztos tisztével. Ennélfogva az ő tudta és biztosi jelenléte nélkül semmilyen gyűlés nem tartható, s ha mégis tartanának, az érvénytelen lenne. A zsidó felekezet eképpen felügyeleti módjával a város vezetői is tisztában voltak, „s a tisztelt urak indulatos heveskedések közepette önkényesen visszavonultak, a velük bé jött számos zsidókkal együtt anélkül, hogy ki küldetetésüket megmutatták, akár célba vett működésük tárgyát kijelentették volna.”

Milyen tanulságot szolgál ez az eset? Az egyik levonható következtetés, hogy a tanács – különösen személyi kérdésekben – a felsőbb királyi rendeletek ellenére is közvetlenül beavatkozott a zsidó felekezet belső életébe. Az a tény pedig, hogy a Helytartótanács által legszigorúbban tiltott titkos összejöveteleken való részvételre is hajlandó volt az előjáróság, egyes zsidó érdekcsoportok és a ma-

gisztrátus bizonyos köreinek lobbyszerű összefonódását valószínűsíti. Arról nem is beszélve, hogy az ilyen illegitim eszközök igénybevétele milyen lealacsonyító hatást tett az érintett tisztviselők személyére, s rajtuk keresztül a tanács tekintélyére. Hisz az efféle törvénykijátszásokkal megsérült a rend, s az eddigi városi hatósági gyakorlat, melynek iratlan szabálya volt a tisztviselők hivatali állásának megbecsülése és megbecsültetése. Ebben az ügyben ugyanis nem kevesebbről volt szó, mint arról, hogy a városvezetés tagjai sajátos érdekösszefonódásból illetéktelen hatósági nyomást akartak gyakorolni a hitközség legitim gyülekezetére, amivel kétségbe vonták a királyi biztosi hatáskört. Márpedig a király nevében foganatosított kinevezéseket, s a nyomában elrendelt biztosi működést egy szabad királyi városban mindenki tisztelni tartozott.

A főkapitány által írt jelentés alapján a tanács csak egyet cselekedhetett: elrendelte a rend, az eddigi gyakorlat, s a hivatalos tekintély visszaállítását. Ami tulajdonképpen nem jelentett mást, mint a felsőbbség által előírt biztosi működést sértő önkényeskedések meggátlását, a felekezeti kontroll törvényes jellegének helyreállítását.³⁴

³⁴ CSML Szeged Város Tanácsának Iratai 1846. júl. 20.

DAS VERHALTEN DER BEHÖRDEN DER STADT SZEGED DEN ZUWANDERNDEN JUDEN GEGENÜBER IM 18. JAHRHUNDERT

Die Niederlassung des Judentums in den königlichen Freistädten hat verschiedene gesellschaftliche und wirtschaftliche Spannungen ausgelöst. Die Integrierung der Juden in die Bevölkerung galt jedoch zugleich als städtisches Privileg zur Zeit der Ständeordnung. Wie die königlichen Freistädte letztlich von diesen Privilegien Gebrauch machten, war vielfach vom Verhältnis des Bürgertums zu dieser Sache, von der finanziellen Lage der Städte und vom allgemeinen Gemeingeist der Politik abhängig.

Eine wesentliche Zuwanderung in die königlichen Freistädte – und in ihrer Reihe nach Szeged – war während der Regierung Josefs II. eingetreten. Die politischen und die Verwaltungsreformen des Kaisers hatten die früheren besonderen Privilegien der königlichen Freistädte ungültig gemacht, und das hat die rechtliche Möglichkeit für eine Zuwanderung größeren Ausmaßes geschaffen.

Über das Verhalten den zuwandernden Juden gegenüber hat die Stadt Szeged mehrere Aspekte in Betracht gezogen. Einer dieser Aspekte war die allgemeine Entsprechung den Wohnbarkeitsbedingungen. Der um seine Aufnahme in die Einwohnerschaft ansuchende Jude konnte nur im Falle auf die günstige Beurteilung seines Ansuchens hoffen, wenn er über die von der Behörde vorgeschriebenen Atteste und Zeugnisse verfügte, die ihm sein bisheriges Leben in Ungarn bescheinigten. Als wichtiger Aspekt galt die unbescholtene Vergangenheit, der Umstand, dass ihm keine unbezahlte Schuld sowie keine öffentliche Schuld zur Last gelegt werden konnten Tadellose Lebensführung, und Loyalität galten als die formellen Voraussetzungen der Zustimmung und zugleich als die moralische Erwartung des Magistrats.

Allerdings hat man in der Folgezeit auch die demographischen Wirkungen der Zuwanderung in Betracht gezogen. Der Umstand nämlich, dass der legale Aufenthalt weiteren nunmehr illegalen Aufenthalt involvierte. Es oblag dem im Auftrag des Magistrates wirkenden Judenrichter bzw. der Glaubensgemeinde selbst, eine innere Aufsicht über diese Sache zu führen. Sie waren bei Strafe verpflichtet, die rechtswidrige Zuwanderung, den rechtswidrigen Aufenthalt zu melden. Das Verhältnis der städtischen Behörden zur Niederlassung von Juden war jedoch vorrangig durch Fragen bestimmt, die mit dem Handel und Gewerbe in Verbindung standen. Auf diesem Gebiet haben die von der Stadt vermieteten Benefize die meisten Schwierigkeiten bereitet. Zum Beispiel hat die Stadt das einen beachtlichen Gewinn versprechende Wollvorkaufsrecht zum Schaden der Interessen

der Schafzüchter an jüdische Kaufleute vermietet. Dieses Aufkaufsmonopol hat es den Schafherdenbesitzern unmöglich gemacht, einen durch Kaufsverhandlungen erreichbaren günstigeren Preis zu realisieren, denn sie konnten ihre Produkte lediglich an die Mieter der Regalien verkaufen.

Das Gewerbe befand sich einigermassen in einer anderen Situation, indem die Maßnahmen des Statthalterrates in die Richtung des freien Gewerbetreibens gewiesen haben. Die deutschstämmigen, die serbischen und die ungarischen Bürger des Handwerks in der Stadt Szeged empfanden die Handwerkertätigkeit der von der Außenwelt zuwandernden – allerdings nicht nur jüdischen – Frötter als einen erbitterten Brotkampf, und die zuwandernden jüdischen Handwerker haben in erster Linie um die Genehmigung des freien Gewerbetreibens, um die Aufnahme in die Zünfte angesucht. Diesem Bestreben waren aber die Zunftmeister aufs Schärfste entgegengetreten. Die eingereichten Gesuche wurden deshalb meistens abgelehnt. Allerdings muss man hinzufügen, dass das für die Sache wichtigste Forum, das Magistrat, der Rat der Stadt sowie auch die gewählte Gemeinde die politische Korporation des Zunftbürgertums darstellten.

Trotz aller dieser Umstände kann man wohl sagen, dass die Stadt Szeged nicht vorsätzlich die Zuwanderung der Juden erschwerte. Demographische Angaben belegen, dass die Bevölkerungszahl der Juden in Szeged ständig zwischen 1870 und 1848 anstieg. Als die ausschlaggebende Quelle dafür galt noch nicht der natürliche Zuwachs, sondern jener positive Unterschied, der aus der zunehmenden Zuwanderung resultierte.